

ПРОТОИЕРЕИ СЕРГИЙ БУЛГАКОВ (PROTOJEREJ
SERGEJ BULGAKOV):
ДНЕВНИК ДУХОВНЫЙ (DUCHOVNÍ DENÍK)

(Москва: Общедоступный православный
университет, 2003. 194 s.
ISBN 978-5875072659)

Nová vydání knih Sergeje Bulgakova nepřekvapí ty, kteří se o ruské náboženské myšlení zajímají systematicky. Tato publikace je nahlédnutím do duchovního života velkého ruského teologa. V pozadí vydaného rukopisu deníku z pražského pobytu Sergeje Bulgakova stojí Pravoslavná univerzita Alexandra Meně. Pro české prostředí nese vydání ještě jednu pozoruhodnou, sice drobnou, ale srdce hřející podrobnost: Originál deníku najdeme v sešitě, který Bulgakov dostal od svého studenta v Praze jako dárek 29. září 1923. Můžeme připomenout, že v českém překladu vyšlo několik Bulgakovových děl: *Ideál hospodářský a sociální*, Brno: Čsl. strana soc., 1919; „Velehradský sjezd,“ in *Acta VI. Conventus velehradensis anno MCMXXXII*, Olomouc: ČKD, 1933, s. 39–41; „Na hostině bohů (pro et contra),“ *Souvislosti*, 4 (1991): 45–49; *Proroctví*, Praha: Pastorační středisko, 1997; „Ivan Karamazov jako filosofický typ,“ in *Velký inkvizitor: Nad textem F. M. Dostojevského*, Velehrad: Refugium, 2000, s. 239–273; „Heroismus inteligence a křesťanská obětavost (Úvahy o náboženském založení ruské inteligence),“ in *Věchi (milníky): Sborník článků o ruské inteligenci*, ed. H. Nykl, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2003, s. 47–107 a především jeho epochální *Nevěsta Beránkova: O Boholidství*, Velehrad: Refugium, 2004.

Deník sám se nedochoval, máme však věrný přepis Maťušky Blandidy Obolenské, v němž se poslední stránky

bohužel ztratily (s. 195). Podle Obolenské existovaly rovněž zápisky až do roku 1928, ale i ty doposud nalezeny nebyly. Postupně se však vždy znovu a znovu objevují nové části jeho deníků, které byly porůznu ukryty a teprve po dlouhé době vycházejí na světlo. Nyní jsou vydány nejen jeho svěřitopis a deník z návštěvy Spojených států péčí L. A. Zandera v Paříži v proslaveném vydavatelství YMCA Press, nýbrž i jeho deníky z pobytu na Jaltě (*Ялтинский дневник*) a v Konstantinopoli (*Константинопольский дневник*), vydané v jeho rodišti ve městě Orel (*Автобиографические заметки: Дневники: Статьи, Орел: Издательство Орловской государственной телерадиовещательной компании, 1998*). Naštěstí se tedy nesplnila Bulgakovova chmurná předpověď, která vysvětluje pařížské posmrtné vydání jeho životopisných črt: „Během svého pobytu na Krymu,“ píše otec Sergej (poznámka ke kapitole „Moje vlast“), „jsem napsal docela silný sešit vyprávění o mém životě, kde jsem zachytil jeho přibližně třicetiletý průběh. Před deportací jsem ho světil, jak se zdálo, do spolehlivých rukou, avšak během následujícího zmatku před domovní prohlídkou byl sešit zahrabán do země, a tak zničen. Jeho obsah nelze renovovat ani v paměti, ani v duši, stejně tak, jako není možné oživit záznam mého duchovního umírání před vysvěcením, čehož lituji více než biografie. Byla to smrt první a první zmrtvýchvstání, po nichž následovala smrt druhá a druhé vzkříšení...“ Podobně se ani nenaplnila slova, naznačující již v době vzniku pražského deníku jeho přesvědčení, že má před sebou jen krátký čas života, přesto však žil ještě dalších 19 let (s. 127).

Bulgakov se narodil v Livně (1871), v orelské gubernii v kněžské rodině.

Odešel ze semináře a vstoupil na *Právnickou fakultu Moskevské univerzity*, kde se začíná zajímat o marxismus (1890). Připravuje se na další studium a profesorskou dráhu (politická ekonomie a statistika). V roce 1894 prožívá o prázdninách v létě první mystickou zkušenost:

Stmívalo se. Jeli jsme jižní stepí, zahaleni do vůní medových trav a sena, pozlacení purpurem zapadajícího slunce. Na obzoru se modraly nedaleké hory Kavkazu. Viděl jsem je tehdy poprvé. A tak jsem lačně hleděl na hory rozprostírající se přede mnou, opojen světlem a vzduchem, a byl jsem svědkem zjevení přírody. Duše si již dávno přivykla, že s tupou a mlčenlivou bolestí vnímala přírodu pouze jako mrtvou poušť schovanou pod závojem krásy, který sloužil coby falešná maska; kromě vlastního vědomí se nechtěla smířit s přírodou bez Boha. Tu náhle, v tom okamžiku moji duši ovládlo vzrušení, radost a rozechvění: *a co když...* co když to není poušť, není to lež, ani maska, ani smrt, ale je to On, dobrý a milující Otec, jeho říza, jeho láska...¹

Bulgakov přednáší na Moskevské polytechnice a zcela se oddává marxismu (jeho žena je dcerou vydavatele Leninových spisů). O svém vnitřním světě píše: „Bylo mi čtyřiaadvacet, ale už téměř deset let byly v mé duši narušeny základy víry. Po několika bouřlivých krizích a pochybnostech v ní nadobro zavládla náboženská prázdnota.“² Na stáži v cizině se dobře poznává s představiteli německé sociální demokracie (K. Kautským, A. Bebelem, M. Adlerem, O. Braunem). Ve své doktorské tezi *Kapitalismus a zemědělství* (*Капитализм и земледелие*), se dopracovává k přesvědčení, že Marxova ekonomická

teorie neodpovídá historické skutečnosti, a postupně opouští marxismus:

Začínal jsem čistě jen jako společenský činitel. Když jsem se ale ponořil do studia základu společenských ideálů, uvědomil jsem si, že tímto základem je náboženství. „Existuje Dobro? Existuje Pravda?“ Jinými slovy otázka zní: existuje Bůh?³

V roce 1905 definitivně konvertuje zpět ke křesťanství. Vyučuje v Kyjevě a politicky se angažuje za křesťanské socialisty. Vrací se do Moskvy, ale na protest proti omezování autonomie univerzit opouští své místo na Moskevské univerzitě. V roce 1917 publikuje své základní nábožensko-filosofické dílo *Světlo Nehasnoucí* (*Свет неветерный: Созерцания и умозрения*, Moskva: Путь, 1917), v němž bilancuje své filosoficko-náboženské zrání od roku 1901.⁴

Dne 10. 6. 1918 s požehnáním patriarchy moskevského a celé Rusi Tichona (Bělavina, 1865–1925, v roce 1989 prohlášen za svatého) přijímá jáhenské svěcení z rukou biskupa Feodora (Pozdějevského, biskupa volokolamského a vikáře Moskevského patriarchátu, zastřelen v roce 1937) a den poté kněžské svěcení. První božskou liturgii slaví pod vedením otce Pavla Florenského. V důsledku toho je vyloučen z Moskevské univerzity. Začátkem července odchází celá rodina na Krym, aby se skryla před občanskou válkou. Jejich pobyt na Krymu se protáhne až do konce roku 1922. Píše svůj *Jaltský deník* (*Ялтинский дневник*). Přicházejí zprávy o nemožnosti

¹ Úryvek z knihy *Světlo Nehasnoucí*, citováno in N. O. LOSSKIJ, *Dějiny ruské filosofie*, Velehrad: Refugium, 2004, s. 303.

² Úryvek z knihy *Světlo Nehasnoucí*, tamtéž, s. 302.

³ Протоиерей Сергий БУЛГАКОВ, *Два града: Исследования о природе обществ, идеалов*, sv. 1, Москва: Путь, 1911, s. 7).

⁴ STOV. M. C. PUTNA, „Z marxisty teologem a z hlubiny na hostinu“, *Souvislosti* 4 (1991): 59–63; T. G. MASARYK, *Rusko a Evropa*, sv. 2, Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 214–242, 280–281 a 283–284).

návratu do Moskvy, ale jeho touha po návratu roste. Geršenzon se přimlouvá u předsedy Moskevského sovětu L. V. Kameněva, to zprostředkovává Marusja, dcera Bulgakova, která přijíždí do Moskvy. Kameněv však navrhuje nucené vysídlení pro S. Bulgakova s termínem podzim roku 1922. Tak se také stává a 27. 12. 1922 po krátkém věznění je deportován do Cařihradu. V Rusku zůstává jeho syn Fedor (stal se malířem, v roce 1945 se oženil s Natalií Michajlovnou Něstěrovou) a teta Varvara Ivanovna Tokmakova. Dne 11. května 1923 přijíždí do Prahy, kde se stává profesorem kanonického práva a teologie na *Ruském právníckém institutu* v Praze (založen dne 18. 5. 1922). Ten vznikl spolu s jinými vzdělávacími institucemi z podnětu T. G. Masaryka v rámci tzv. *Ruské akce*, plánu pomoci uprchlíkům především v Cařihradu. Počet studentů z území bývalého Ruska v letech 1921 až 1934 činil 6818 osob, z nichž studia s úspěchem dokončilo 4180. V Praze zůstává Bulgakov až do června roku 1925, kdy z vícero důvodů (včetně velké nouze) nakonec odchází, aby se stal profesorem *Pravoslavného teologického institutu ctihodného Sergije* v Paříži.⁵

Jeho deník dýchá tím, čím od přirozenosti Bulgakov je, navíc je celý styl umocněn spontánností. Krátké texty zápisů svědčí o tom, že máme před sebou text, který k publikování zamýšlen nebyl. Nemá v sobě potřeby autocenzury a autokorektury, jak se s tím někdy v denících setkáváme. Prvoplánovitě je deník záznamem Bulgakovových vnitř-

ních podnětů. Autor se nesnaží psát myšlenky, které by chtěl později rozvinout a systematicky rozpracovat. Dokonce se zdá, že je nechtěl ani cílevědomě uchovávat. Témata jeho úvah se opakují, vracejí se, jako je při duchovním rozlišování běžné. Radost v beznaději, stálá připomínka Velikonoc jako vítězství Krista a křesťana, které je osvobozuje ze jha neosobního i ďábelského zla, to jsou témata, kolem kterých krouží ve spirálách svého myšlení, především v první části svých zápisů (s. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 18, rovněž 166n, 178, 191).

Bůh mi poskytl radost, viděl jsem čisté dílo ženské duše. A moje duše je plná vděčnosti a údivu nad zázraky Božími. Srdce se chvěje a nenalézá slova ani myšlenky, ono se chce, larvička malá, rozpustit a splynout s oceánem Boží lásky, který nás obklopuje. Ó, láska Boží, Láska, i naše lidská láska, láska Lásky, ony se sice nesmírně liší, ale do oceánu se vlévá každá kapka, proto nechť dopluje do tohoto moře i kapka mého srdce. Hospodine můj, Radosti, nejsladší Ježíši! (s. 8).

Tato radost je velmi specifická, reflektující utrpení, kterým je autorova duše očišťována. Utrpení jako klíč nalézá své privilegované místo u lůžka umírajícího:

U lože umírajícího... Jak vznešená a blažená je služba duchovního! Hospodin dává duchovnímu možnost postát u bran věčnosti, když se otevírají, aby přijaly odcházející duši. Duchovní nahlíží do této otevřené brány, sleduje a pozoruje a zároveň je vyzván, aby vstoupil do duše (s. 11, srov. rovněž s. 163, 178).

Dokonce v jistém okamžiku, když přemýšlí o tom, jak je snadné přejít ze smutku a bolesti k radosti, Bulgakov prohlašuje: „Touto radostí je smrt“ (s. 39). Jiná zajímavá formulace, v jejímž poza-

⁵ Srov. dobové studie A. SALAJKA, „Názory ruského theologa S. N. Bulgakova o Sofii, vtělení a vykoupení Kristově,“ *Časopis katolického duchovenstva* 78/103 (1937): 240–258; Th. SPÁČIL, „De theologicis conceptibus et doctrinis professoris Sergii Bulgakov,“ *Orientalia christiana Periodica* 11 (1928): 194–214.

dí můžeme tušit Konstantinovskou vizi, je kříž jako znamení vítězství (s. 42):

Svatý kříž je třikrát požehnaným dřevem spasení, je tajemstvím našeho vlastního osudu. Nakolik jsme přijali svůj úděl, natolik máme v sobě sílu věčného života. Kříž je znamením vítězství, jež zvítězilo nad světem, ale je také zbraní pro zápas, tento zápas svádí dva jeho křížící se směry tím, jak vzájemně mezi sebou soupeří a zároveň se spojují. „Jsi-li syn Boží, sestup z kříže!“ (Mt 27,40), to mu říkali a stejným způsobem, bezděčně, tak vyzývá svět každého z nás.⁶

Největším hříchem je ublížit milujícím srdcem (s. 65). Dalším stále se opakujícím tématem je moudrost.

Překrásný je svět Tvůj, Hospodine, a vše je v něm krásné. A krásné je i – je až podivné toto říci – moje hnilobné tělo, krásné, protože Ty jsi ho stvořil. Mnohé z nás skličuje naše hříšnost, která ale zároveň nám samotným zastíňuje náš skutečný obraz. Satan-kleветník nám naseptává pomluvy, pomlouvá dílo Boží, vzbuzuje bezradnost a sklíčenost, za nimi do duše vchází malomyslnost a lenost. My tak ztrácíme sami sebe a vzdáváme boj, který máme vést se sebou samým a za sebe sama, přitom Bůh, který vše přemoudře stvořil, stvořil i tento boj a stvořil každého z nás. Moudrost Boží stála po jeho boku, i ona tvořila náš obraz, který musíme i my vytvořit svým duchovním uměním (s. 90).

Pro praxi modlitby doporučuje Bulgakov prosit a žádat Boha o pomoc a spásu spíše než žádat specificky vyjádřené potřeby, které člověk má (s. 96–96). Anděl strážný (stále se opakující obraz a téma, s. 123) uděluje první lekce při našich prvních krůčcích ke hrobu

(s. 128). K otázce andělů obecně říká, že jsme velmi slabí a omezení v tom, abychom vnímali svět andělů, který je kolem nás (s. 154).

Ve formulacích týkajících se svého vnitřního života je Bulgakov velmi naléhavý. Nacházíme zde jadrnou formulaci:

Hospodine! Sešli pokoj svůj do srdce mého! Co je sladšího než Tvůj pokoj, co je sladšího než slzy, které Ty posíláš, co je sladšího než stát před Tebou v modlitbě, když Ty dáváš modlitbu! Hospodine! Já miluji Tebe, chci shořet v Tvoji lásce, chci milovat ty, které Ty mi posíláš, abych je miloval. Nechci je však milovat tak, jak by chtěla moje hříšná povaha, chci je milovat pro ně samé a jenom pro ně, tak jako Ty miluješ svá stvoření. Dej mi tuto lásku, nauč mě milovat – ale ne milovat sebe v druhých, nýbrž milovat druhé v sobě. „Miluji tě vroucně, Hospodine, moje sílo. Hospodine, skalní štíte můj, má pevná tvrz!“ (Žl 18,2–3) (s. 120).

Ale hřích vstupuje do duše a zraňuje ji, nechává nás v opuštěnosti a na poušti (s. 160). Znovu a znovu má Bulgakov před očima znamení zoufalství při pohledu na Rusko, doprovázené paprskem naděje. Hovoří však stále o „bezbožnosti Ruska“ (s. 74). Vidí svoji otčinu jako umírající zemi (s. 79), kde jediným paprskem naděje jsou mučedníci, jichž Rusko má nespočet (s. 185). O patriarchovi Tichonovi říká, že si jej Bůh vybral pro sebe (s. 159).

Variací na Ježíšovu modlitbu končí zápisky na s. 174. Jestliže v určitý den se nemůžeme účastnit eucharistie, pak máme alespoň prosit Boha za různá dobrodiní a pomoc (s. 175, s. 174). Bulgakov děkuje Bohu i za to, že jej vzal na cesty exilu. Jen láska nás uschopňuje k tomu, abychom křesťansky dozráli (s. 177). S očima upřenými na Boží soud Bulgakov říká:

⁶ Srov. M. ALTRICHTER, „Sofologie mezi ‚benevolentním liberalismem‘ a ‚zodpovědným konzervatismem‘,“ in S. N. BULGAKOV, *Nevěsta Beránkova: O Boholidské, Velehrad: Refugium*, 2004, s. 5–25.

Předběžný soud po naší smrti je náš soud v sobě samých a v našem bezprostředním prostředí, ale poslední soud je soud nás všech a ve všem. Kdybychom skutečně po celý čas svého života byli schopni chápat, že patří všem, třebaže byl svěřen nám, potom bychom tak lehce nemarnili svůj život, ctili bychom ho, nesetrvávali bychom v lenosti. Proto je tak strašná hodina Hospodinova soudu, proto se před ním duše tak chvěje a je vyčerpána, protože tady se nejen odkryje vše přede všemi, ale i nám samotným bude představen náš život ve vší jeho síle a bezmoci, v celém jeho rozsahu, a my budeme naříkat: ó, kdyby tak na nás hory spadly a kameňny nás ukryly před studem a spravedlivým hněvem Božím! Bože, buď milostiv k nám hříšným! (s. 179).

Bez lásky vyjádřené při tomto soudu bychom se nenarodili. V tomto kontextu rozlišuje soud, který v okamžiku smrti anticipuje poslední soud, a soud poslední. „Usiluj a snaž se, abys ochránil pokojného ducha, potom také pokušení samo od sebe zmizí. To se stane jediné tehdy, když upřímně a naprosto odevzdáš sám sebe do vůle Boží,“ (s. 190). Navíc, pokora překonává pokušení (s. 194).

Bulgakov umírá dne 12. 7. 1944 na krvácení do mozku, je pochován na hřbitově Sainte-Geneviève-des-Bois u Paříže. Na jeho náhrobku je nápis: „Vírou poznáváme“ (Žid 11,3). Při pohřbu Bulgakova metropolita Jevlogij prohlásil: „Drahý otče Sergeji, byl jsi křesťanský mudrc. Jsi církevním učitelem v čistém a vznešeném smyslu slova. Byl jsi osvícen Svatým Duchem, Duchem Velemodrosti, Duchem rozumu, Utěšitelem, kterému jsi zasvětil svou práci.“⁷ Pohled do jeho duchovního života je zároveň cestou k porozumění hlavnímu prameni jeho myšlení. Na rovině modlitby

se setkáváme s tím, co známe z jeho teologických úvah. Zde se s ním setkáváme jen na půl cesty. Jeho krátké aforismy, duchovní postřehy, prosté zápisky nám mohou být světlem pro četbu jeho vypracovaných spekulativních konceptů. Můžeme třeba vnímat, jak Bulgakov sám nahlíží svoji teologii, když je konfrontován se smrtí a bolestí svých přátel. Stává se spojnicí mezi nebem a zemí, tušíme zde reminiscenci na jeho knihu o andělech:

Vidím ženy a dívky, které šijí mešní roucha, ubrusy, utěrky a pokrovy na svaté tajiny Kristovy, proto se mé srdce raduje, raduje se z jejich lásky, ze zázraku Boží milosti. Neustále se buduje a postupuje milostí obdařené schodiště mezi nebem a zemí. Vzniká i nyní díky nesmělým a poslušným prstům. Neboť vše, co je určeno pro svatyni, je svaté už ve svém předurčení. Svatými se tyto předměty stávají díky vysvěcení a vstupující za ohnivý závěs jsou odebrány z rukou lidských, neboť zůstávají pouze v rukou duchovního, ale ve skutečnosti tyto ruce duchovního už nejsou rukama lidskýma (třebaže nejsou zcela bez hříchu ruce moje, ó Hospodine). Tedy to, co se šije a tká v našich přibytích, v našem obyčejném životě, to se už mění a posvěcuje v našich rukách, stává se věcí jiného světa, nového nebe a nové země (s. 149–150).

Kniha je užitečná především pro toho, kdo Bulgakova poznal jako teologa, neboť mu nyní odhalí s nebývalou vnitřní intenzitou to, co v jeho životě teologa přinesla modlitba.⁸

Pavel Ambros

⁷ N. O. LOSSKIJ, *Dějiny ruské filosofie*, Velehrad: Refugium, 2004, s. 360; srov. P. BERESH, *Vplyv sofiologie S. N. Bulgakova na ponímanie ikony*, disertační práce na CMTF UP v Olomouci, 2008.

⁸ Srov. V. STAHOVEC, „Ruská pravoslávna teológia a Sergej N. Bulgakov,“ *Verbum* 2 (2000): 79–85.

VOJTĚCH NOVOTNÝ:

KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA 1939–1990:

*PROLEGOMENA K DĚJINÁM ČESKÉ KATOLICKÉ
TEOLOGIE DRUHÉ POLOVINY DVACÁTÉHO STOLETÍ*

(Praha: Karolinum, 2007. 523 s.
ISBN 978-8024613087)

Kniha vznikla na základě disertační práce, již autor obhájil na KTF UK v Praze v roce 2006, a velmi úzce souvisí s další monografií od téhož autora: *Teologie ve stínu: Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století*, Praha: Karolinum, 2007.

Rozsáhlá práce je rozčleněna do úvodu, v němž autor jednak vymezuje předmět svého zájmu, jednak nás seznamuje se vztahem knihy k disertační práci. Až do desáté kapitoly je dílo členěno chronologicky a sleduje jednotlivé etapy života Katolické teologické fakulty: 1. Pražské teologické studium v letech 1939–1945; 2. Stav teologického studia na počátku komunistické diktatury; 3. Počátky postupu proti teologickému studiu (1948–1950); 4. Reorganizace teologického studia (květen–září 1945); 5. Počátky Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty (1950–1954); 6. V mezích možného (1954–1967); 7. Naděje a zklamání (1968–1974); 8. Pobočka v Olomouci (1968–1974); 9. Čas samototality (1974–1989); 10. Epilog roku 1989–1990.

Z řečeného vyplývá, že do hry nevstupuje pouze katolická fakulta v Čechách, ale také jedna důležitá kapitola z dějin současné CMTF UP v Olomouci. Vyjadřovat se na tomto místě ke každému detailu rozhodně není možné. Obecně lze říci, že kolega Novotný nám předkládá dílo vskutku monumentální, které svědčí nejenom o jeho erudici, vědecké poctivosti, pracovitosti, ale také o velké lásce k teologii, zejména pak k čes-

ké teologii a také ke Katolické teologické fakultě, v zápolení o její orientaci se v posledních letech také sám velmi statečně nasadil.

Určité diskuse možná vyvolá to, jak náš autor hodnotí počínání některých osob zejména v trapně normalizačním období let 1974–1989. Rozhodně však není možno kolegu Novotného obviňovat z nějakých předsudků nebo metodologických nepřístojností. Mohu také dosvědčit, že jako mladý řeholník a student teologie na státěm neuznaném Institutu františkánské provincie v Čechách a na Moravě jsem v dané době inklinoval ve vztahu vůči inkriminovaným osobnostem k postojům ještě kritičtějšími než kolega Novotný dnes ve své knize. S postupem let se však člověk ve svých soudech většinou stává poněkud opatrnějším, neboť se upamatoává na to, že mu bude naměřeno tou mírou, jakou on sám měří jiným.

Velmi rozsáhlá jedenáctá kapitola obsahuje jednak přehled dějin jednotlivých teologických disciplín na příslušné fakultě, jednak celkem 79 portrétů přednášejících se stručným životopisem a esenciální bibliografií. Máme tedy k dispozici jakýsi „slovník“ českých teologů druhé poloviny dvacátého století, což je pomůcka více než vítaná.

Dílo je opatřeno celkem sedmi přílohami, v nichž se dozvídáme o přednášejících a předmětech na Arcidiecézním bohosloveckém učilišti, o počtech zapsaných studentů, o funkcionářích CMBF v letech 1950–1990, o počtech posluchačů na CMBF v hlavních údobích její existence, o řádných a čestných doktorech, o dozoru StB nad CMBF. K tomu všemu je třeba připočíst čtyři přehledové tabulky kupříkladu se seznamem přednášejících evidovaných v protokolech jako spolupracovníci StB atd.

Jak již bylo řečeno, jedná se o dílo monumentální, které je nesmírně cenným výchozím bodem k další práci na dějinách české teologie. Velice rád bych kolegovi Novotnému upřímně poděkoval za vynaložené úsilí a jeho opus doporučil v první řadě všem, kdo v daném dramatu sami nějak účinkovali, dále pak velmi naléhavě všem mladším kolegům i těm, kdo se studiem teologie teprve začínají, pochopitelně také všem zájemcům o současné dějiny katolické církve v Čechách a na Moravě. Opravdu platí, že ten, kdo si nevází svých kořenů, pohrdá v posledním důsledku sám sebou, a že ten, kdo se nechce poučit z vlastní historie, se bude muset k mnohému propracovat a protrpět znovu, neboť nedokáže zamezit opakování starých chyb. V dějinách české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století se ale nepoučujeme pouze z chyb, můžeme se zde totiž našťásti také nechat osvěcovat zářnými příklady bezmezné víry a heroické statečnosti. Současně se odehrávající dějiny české teologie tedy určitě mají nač navazovat a odkud čerpat.

Ctirad Václav Pospíšil

VOJTĚCH NOVOTNÝ:

TEOLOGIE VE STÍNU; PROLEGOMENA K DĚJINÁM
ČESKÉ KATOLICKÉ TEOLOGIE DRUHÉ POLOVINY
DVACÁTÉHO STOLETÍ

(Praha: Karolinum, 2007. 220 s.
ISBN 978-8024613086.

Monografie vznikla na základě disertační práce, již autor obhájil na KTF UK v Praze v roce 2006, a velmi úzce souvisí s další monografií: *Katolická teo-*

logická fakulta 1939–1990: Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století, Praha: Karolinum, 2007.

Tato kniha je rozčleněna do úvodu a pěti kapitol. V úvodu, který má v zásadě povahu předmluvy, je nám vysvětlen titul, jenž má svůj původ v odpovědi hrdinů od Thermopyl, když jim bylo řečeno, že šípy Persanů zastíní sluneční svit: „Budeme tedy bojovat ve stínu.“ Toto heslo v řečtině používali kněží, kteří byli u PTP. Kolega Novotný nás pak seznamuje se základními částmi práce. Jednotlivé kapitoly mají v jistém slova smyslu samostatný charakter a zabývají se vždy určitým dílčím aspektem dějin české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století. V úvodu respektive předmluvě nás kolega Novotný obeznamuje s faktem, že první kapitola o epistemologickém vymezení dějin české teologie druhé poloviny dvacátého století stojí v původní disertační práci na místě úvodu. Ostatní kapitoly stály v disertaci na místě páté až sedmé kapitoly.

První kapitola má tedy povahu úvodu nejenom pro tuto monografii, ale i pro druhou výše zmíněnou publikaci. Autor zde nejprve vymezuje pojem „dějiny teologie“, který podle něj jednou nohou stojí na poli církevních dějin a druhou nohou na poli teologie. Teologie potřebuje historické bádání (prolegomena), církevní dějiny zase potřebují znalost dějin teologie a hlubší porozumění tomu, jak církev v dějinách sebe samu chápe (teologická hermeneutika). Novotného tezi lze tedy rozumět tak, že mezi oběma aspekty je vztah hermeneutického kruhu. Je zřejmé, že vlastní teologická analýza děl vyžaduje velkou přípravnou práci převážně historického charakteru, a právě to je náplní Novot-

ného díla. Následuje vymezení pojmu „česká teologie“. Program vycházející z interpretačního uchopení národní povahy se v oblasti prolegomen ukazuje být problematický, a proto se náš autor staví na pozici příslušnosti k místní české církvi (s. 35). Pak skutečně nezáleží na momentálním místu pobytu ani na jazyku, jímž teolog hlásící se k místní katolické církvi v Čechách a na Moravě píše. S řečeným lze více méně souhlasit pro druhou polovinu dvacátého století. Takovéto vymezení ale zároveň znamená, že k dějinám české teologie nevyhnutelně patří také dějiny Německé katolické teologické fakulty, která byla součástí téže místní církve. Poněkud ožehavou otázkou je, zda by se dané vymezení dalo aplikovat rovněž na dějiny české teologie v devatenáctém století, kdy idea národního obrození a vymezení se vůči německému jazykovému prostředí hrály velmi významnou roli. O těchto otázkách tedy bude třeba ještě diskutovat. V první kapitole, která má v mnohém rozhodující úlohu, jsme také seznámeni s potřebností studia dějin české teologie a také s periodizací daného období.

Následující kapitoly mají povahu samostatných studií, které se zabývají jednotlivými aspekty dějin české teologie v inkriminovaném období. Hned druhá kapitola hovoří o různých formách tajného studia teologie. Autor rozděluje zkoumanou dobu na období 1950–1968 a 1969–1989. Je třeba si uvědomit, že utajované formy studia teologie se odehrávaly konspiračním způsobem, a proto sami účastníci jedné linie tajného studia toho ani dnes moc nevědí o jiných liniích a formách tajného studia. Mnohdy scházejí písemné archiválie, protože by se v dané době jednalo o usvědčující dokumenty případného trestního řízení.

Z uvedených důvodů proto není snadné dnes vše zmapovat. Novotného práce je tedy prvním větším kritickým zpracováním celé šíře dané problematiky, přičemž autor výtečně zná veškerou dosavadní dostupnou literaturu. Jakožto účastník tajného studia ve fran-tiškánské provincii sv. Václava potvrzuje věrohodnost základních údajů, v případě některých detailů bych možná leccos popisoval a interpretoval poněkud odstíněněji. To je ale „hořký“ osud historika, který nikdy nemůže plně uspokojit očitého svědka.

Třetí kapitola představuje česká katolická teologická periodika v letech 1948–1989. Periodizace je stejná jako v předchozím případě. Jedná se o periodika: *Duchovní pastýř*, *Via*, *Teologický sborník*, *Teologické texty*. V exkursu se dozvídáme mnoho zajímavého o *Katolických novinách*, *Oběžníku CMVKD*, *Sborníku teologických statí*, *Oběžníku Arcibiskupství pražského*. Novotný nezapomíná ani na exilní periodika: *Nový život*, *Studie* a zmiňuje i další méně rozšířená periodika. Možná se v dané souvislosti sluší upozornit na problém, který v jistém slova smyslu patří také do oblasti historiografických předpokladů bádání o dějinách české teologie, totiž na otázku autorství celé řady článků a statí jak ve státem trpěných periodikách, tak v periodikách exilových a samizdatových. Zejména v první zmíněné kategorii leckdy docházelo k tomu, že pravý autor mohl příspěvek publikovat jenom pod jménem nějaké státu přijatelné osobnosti.

Celkově čtvrtá kapitola pojednává o široké škále témat jako přístup k cizojazyčné teologické literatuře v dané době, o dějinách ústředního a státem kontrolovaného církevního nakladatelství, o různých teologických komisích, o li-

turgické komisi, o biblických překladech, o českém katolickém exilu a konečně o pracích věnovaných dějinám teologie. Záběr kapitoly je tedy nesmírně široký. Autorovi se podařilo na relativně malém prostoru nashromáždit velké množství údajů a nastínit také jejich hodnocení.

Pátá kapitola už poněkud překračuje rámec historických předpokladů studia dějin české teologie a vstupuje výrazněji na pole teologické hermeneutiky. Kolega Novotný se zde totiž zabývá interpretací několika dobových reflexí nad mystériem umírající církve. Jedná se autory jako O. Mádr, J. S. Trojan (evangelický teolog), F. Tyralík (evangelický teolog), J. Zvěřina, Z. B. Bouše. Studie velmi dobře dokresluje ducha doby a situaci, v níž se odehrávaly dějiny české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století. Jaksi samovolně se zde ale objevují jména, která překračují v úvodu vymezený rámec dějin české katolické teologie.

Celkové hodnocení práce musí být jednoznačně pozitivní. Dílo je sice určeno především odborníkům, kteří na jeho základě mohou přikročit k vlastní teologické analýze příslušných spisů, zároveň je ale třeba vyslovit přání, aby knihu četli všichni, kdo to s českou teologií myslí dobře. Autorovi je třeba vyslovit uznání za vynaložené úsilí, které je měřítkem jeho lásky k teologii a rovněž k vlastnímu národu. Je zřejmé, že Novotného práce bude napříště nutným referenčním bodem pro všechny, kdo se budou z jakéhokoli úhlu dotýkat problematiky dějin české teologie dvacátého století.

Ctirad Václav Pospíšil

JIŘÍ KAŠNÝ:

MANŽELSTVÍ V ZÁPADNÍ TRADICI: SOUBOR KANONICKÝCH STUDIÍ

(České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. s. 103. ISBN 978-8070409213)

Kniha *Manželství v západní tradici* je souborem několika kratších a v některých případech již dříve publikovaných odborných studií a studijních textů, určených především posluchačům Teologické fakulty JČU.

Společným tématem většiny přítomných studií je jedna ze dvou tradičních oblastí kanonického manželského práva, a sice oblast *matrimonia in fieri*, tedy otázky, které se dotýkají nejruznějších právních aspektů uzavírání manželství (způsobilost k manželství, souhlas k manželství, právní forma uzavírání manželství). Nicméně i druhé oblasti, která si všímá především otázek spojených s trváním manželství (*matrimonium in facto esse*), je věnována příslušná pozornost.

Problematika manželství je nahlížena nejen z hlediska současné úpravy v kanonickém právu katolické církve, ale jak už samotný název knihy napovídá, je rovněž studována a představena ve svých dějinných formách a proměnách, a to od světa židovské a antické tradice, přes středověké a raně novověké formulování manželství jako smlouvy a jedné ze sedmi katolických svátostí, až po svět občanského a zvláště rodinného práva v čase moderny.

Zvláště první kapitola je věnována dějinnému směřování a formulování institutu manželství a otázkám spojeným s uzavíráním manželství od starověku až po světské a kanonické právo dvacátého století.

V dalších kratších kapitolách jsou pojednány cíle a účel manželství (a to z hlediska historie chápání těchto cílů v Kodexech kanonického práva z let 1917 a 1983) a podstatné vlastnosti manželství (podle kánonu 1056 současného Kodexu).

Následující kapitoly se věnují třem zásadním tématům, která se úzce vztahují k otázce vzniku manželství. Nejprve je představen manželský slib jako podstatný moment vzniku manželství v západní tradici, a to především v pasážích o řešení středověké otázky *quid facit matrimonium*. Dále jsou uvedeny (zneplatňující) překážky k manželství, jež z důvodu ochrany institutu manželství a rodiny stanovují minimální požadavky ke způsobilosti muže a ženy k uzavření manželství. A za třetí je představen souhrn všech vnějších formalit a ceremonií, které právo vyžaduje k platnému uzavření manželství (právní forma sňatku), a to z hlediska historických proměn a následně pak i z pohledu současného kanonického i světského práva.

Poměrně velká pozornost je v knize věnována dnes velmi aktuální problematice široce chápaných smíšených manželství, v nichž manželé nesdílejí společnou víru. Historický pohled na právní praxi jednotlivých staletí, kdy kanonické normy měly mít spíše „obranný“ charakter a jednostranně z důvodu „ochrany“ katolické víry zakazovat uzavírání smíšených manželství, a současnou právní úpravu, která chce respektovat svobodu svědomí obou manželů, je zde alespoň stručně a velmi vhodně obohacen o odkazy na teologii rodiny v pojetí apoštolské adhortace *Familiaris consortio* (1981) a rovněž i o odkazy na možnosti liturgického slavení.

Závěrečnou částí knihy je studie o neplatnosti manželství. Tato problematika je zde sice opět nahlížena skrze historický kontext norem k procesu ve věci vyhlášení neplatnosti manželství, ovšem značný důraz je kladen na pastorační aspekty tohoto řízení. Kašný zde upozorňuje, že jednotlivé momenty v procesu objevování „pravdy“ o (ne)platnosti manželství se vždy zároveň osobně dotýkají zúčastněných stran, a tak je třeba, aby „pastorační aspekt“ byl „přirozenou součástí“ tohoto kanonického řízení. To by pak mělo mít smysl i tehdy, když sice nedojde k vyhlášení neplatnosti manželství, ale pokud strany během něj dospějí k „hlubšímu a křesťanskému pochopení manželství a rodiny a k pochopení a přijetí sebe, které může zahrnovat i křesťanské obrácení.“

Kniha Jiřího Kašného *Manželství v západní tradici* si určitě neklade za cíl nahradit v českém prostředí základní přehledové práce kanonického manželského práva od Damiána Němce (*Manželské právo katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006) a Jána Dudy (*Katolícke manželské právo*, Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojaššáka, 1996), spíše může být jejich doplněním a prohloubením v některých dílčích otázkách, a to zvláště co se týče historického a pastoračního hlediska.

Jednoznačnou předností Kašného knihy je pak přehlednost, jasnost a stručnost, s níž jsou otázky uzavírání manželství pojednány, a především pak bohaté odkazy na současné kanonické komentáře a literaturu zvláště z anglické a italské jazykové oblasti.

Zdeněk Duda

PAVEL KRAFL (ED.):

SACRI CANONES SERVANDI SUNT: IUS CANONICUM ET STATUS ECCLESIAE SAECULIS XIII–XV

(Praha: Historický ústav AV ČR, 2008.
686 s., počet stran obrazových příloh: 40.
ISBN 978-8072861217)

Svátek v české historické kanonistice – symposium a vydání kolektivní monografie

Recenzovaná kniha *Sacri canones servandi sunt* si stanoví jako oblast svého zájmu završení christianizačních procesů právními prostředky ve středověchodní Evropě v období mezi vydáním Graciánova dekretu (1140), resp. Čtvrtým lateránským koncilem (1215) na jedné straně a na druhé straně obnovou církve za reformace a Tridentským koncilem (1546–1563). Jádrem sborníku tvoří příspěvky, které byly předneseny a diskutovány na symposiu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 22.–24. 11. 2006.

Nebylo snadné se rozhodnout pro psaní recenze na tuto knihu z několika důvodů. Tato kolektivní monografie má přesně vymezenou oblast zájmu a zároveň je multidisciplinární, což se ukazuje v různosti témat a vědeckých odborností jednotlivých příspěvků a autorů. Sotva se najde jeden recenzent, který by svou odborností mohl posoudit tak rozdílné příspěvky. Monografie je rovněž pestrá vzhledem k různému rozsahu a hloubce příspěvků, různým metodám zkoumání otázek a různému zpracování výsledků. Recenze, která by se chtěla věnovat každému příspěvku, by musela vždy nejdříve formulovat kritéria, a teprve potom se pokusit o výklad a hodnocení. Domnívám se však, že tato monografie je důležitá a cenná pro českou historickou kanonistiku, a proto je třeba o ní psát, představit ji

vzdělané veřejnosti a zvat odborníky k další badatelské práci v této oblasti. Pokusím se tedy představit čtenáři obsah této kolektivní monografie (tak je to uvedeno na titulní stránce) a hodnotit především použití či opomenutí kanonicko-právních metod v jednotlivých příspěvcích, protože, jak se zdá, symposium i následná monografie se chtěly věnovat roli (kanonického) práva při vnášení křesťanství do středoevropské středověké společnosti.

V předmluvě napsané editorem monografie Pavlem Kraflem se čtenář seznámí s odborníky, kteří se zúčastnili zmiňované konference a historické kanonistice se věnují. Zorientuje se v používání základních termínů jako církevní právo, kanonické právo, konfesní právo, historická kanonistika¹ atd. Dotkne se zasvěceného souhrnu jednotlivých kapitol, aniž by se předem dověděl výsledky jednotlivých studií. V následující anglické verzi úvodu je navíc představena celoživotní odborná práce celoevropsky respektovaného medievalisty-kanonisty doc. JUDr. Jiřího Kejře, DrSc.

Dvě syntetické stati otevírají první díl odborných studií. Zatímco studie o církevním právu v Polsku je zaměřena výhradně na kanonické právo a jeho roli v církvi, druhá studie o církevním právu v Čechách a na Moravě zasazuje církevní právo do kontextu církevní a světské moci ve společnosti, dále pojednává o jednotlivých aspektech církevního práva a nakonec se zmiňuje alespoň o některých momentech vzájemného ovlivňování církevního a světského práva. Z obou statí je zřejmé, že třinácté až patnácté století bylo klasickým obdobím kanonického práva, jehož vý-

¹ Český editor, který používám, ještě slovo kanonistika nezná a svezepě ho ihned opravuje na kanoistika. Snad i tento editor bude v některé z příštích verzí poučenější.

znam v té době přesahoval vnitrocírkevní dění. Lze se nadít, že především studie Pavla Krafla bude výzvou a odrazovým můstkem pro právníky a historiky, kteří píší o tomto období českých dějin, aby se seznámili s kanonicko-právními aspekty a pokusili se ocenit význam a vliv kanonického práva v tomto historickém období v našich zemích.

Druhý díl je nadepsán církevní právo a teologie a odpovídá tak pozorování, že zatímco během prvního tisíciletí byla témata z teologie a církevního práva chápána a promyšlena spolu, od dvanáctého století se začaly teologie a kanonické právo profilovat jako samostatné disciplíny. Nepřímo to vyplývá hned z první studie, ve které se Tomáš Petráček zabývá pojednáním o zákonech od Tomáše Akvinského, který sám sebe sice považoval za vykladače Písma a psal zároveň o teologických i filosofických tématech, avšak pojednání o zákonech, i když není bráno výlučně jako právní pojednání, bychom dnes četli v rámci teorie práva, spíše než v rámci teologie. Článek Petra Kubína načrtává informativní přehled o vývoji svatořečení během prvního tisíciletí v západním křesťanství. Potom se ve třech odstavcích zmiňuje o Kosmovu epizodickém vyprávění o přenesení těl svatého Vojtěcha a Radima do Prahy. Důkladnější informace o tématu slíbeném v názvu článku „Kanonizace v raně středověkých Čechách“ však musí čtenář hledat jinde. Pojednání Heleny Krmičkové, nazvané „Kanonické právo v počátcích utrakvismu“, od čtenáře vyžaduje dobrou znalost latiny. Po latinsky položené otázce ohledně autority dekretů a dekretů se bez dalšího pouští do problematiky přijímání z kalicha u Graciána (Gelasiův dekret), Jeronýma Pražského, Jakoubka ze Stříbra,

Mikuláše z Drážďan a Mistra Jana Husa. V posledním odstavci se vrací k úvodní otázce a s odvoláním na poněkud hanlivá a nelichotivá Jakoubkova vyjádření uzavírá, že „hlavní autoritou i v případě zjevení kalicha husitům zůstala bible.“ Toto pojednání je velmi úzce zaměřené, věnuje se pouze jedné otázce, a tak v něm může být čtenář sotva uveden do skutečné problematiky kanonického práva v počátcích utrakvismu v souvislostech biblické a systematické teologie, jak naznačují názvy jednak tohoto článku, a také druhého oddílu této monografie. Přitom by jistě bylo velmi zajímavé se podívat např. na srovnávací analyticko-kritickou metodu, kterou Gracián uplatnil při sepisování dekretu *Concordia discordantium canonum* a která ovlivnila celé následující klasické období kanonického práva, a vedle toho se zabývat způsoby či metodami, se kterými přistupovali k otázkám kanonického práva jak v teorii, tak i v praxi zmínění utrakvistických autoři.

Třetí díl je nadepsán Církev ve státě. První ze studií narativní metodou představuje dějiny církve v Dánsku v desátém a jedenáctém století jako propojení christianizace Dánska, resp. ustavení místní církve, a zároveň udržení jeho politické samostatnosti. Druhý krátký článek vypráví převážně o těžkostech a nespravedlnostech, které působil církvi na Slovensku na přelomu třináctého a čtrnáctého století Matúš Čák Trenčianský. Následující studie analyzuje obraz duchovenstva v Praze v době Karla IV. podle čtvrté knihy z Kroniky Beneše Krabice z Weitmile. Poslední studie ve třetím díle představuje katolickou církev v Moldávii v návaznosti na události v sousedním Uhersku a Rumunsku v době od poloviny třináctého století do patnáctého století.

Čtvrtý díl se věnuje vzájemnému prolínání a ovlivňování církevního a světského práva. První studie Wacława Uruszczaka velmi fundovaně zkoumá a ukazuje vliv klasického kanonického práva univerzálního i partikulárního na polské světské zvykové právo během dvanáctého až patnáctého století, na vznik statutů krále Kazimierza Wielkego (1333–1370), na kodifikaci místního zemského práva a konečně na vytvoření *Corpus Regni Poloniae* (1506). Tento vliv je analyzován především v oblasti legislativní a stručně také v oblasti administrativní na příkladu institutu notáře. Autor dochází k závěru, že přesvědčení *sacri canones servandi sunt* hrálo důležitou roli při vytváření polského světského práva. Další studie uvádí čtenáře do typicky středověkého institutu *Pax Dei*, který měl vnést řád do chaosu působeného neustálými válkami a ozbrojenými šarvátkami, a i když si v praxi nekladl za cíl vymýcení všech ozbrojených konfliktů, přesto alespoň směřoval k ochraně lidí různých vrstev, kteří se nepodíleli aktivně na válkách. Nejprve popisuje *Pax Dei* v kontinentální Evropě v desátém a jedenáctém století a potom ukazuje roli arcibiskupa v Trondheimu na uvedení tohoto institutu do severských zemí, včetně Islandu ve dvanáctém a třináctém století. Další studie se zabývá vztahem světské a církevní společnosti na příkladu uplatňování práva azylu ze strany církve a jeho omezování ze strany světské moci na základě výzkumu pramenů z Archivu města Bratislavy. Následující studie se věnuje patronátnímu právu v Polsku v pozdním středověku a velmi zajímavě formuluje otázku, nakolik formální, písemné uplatňování tohoto práva vedlo k rozvoji a většímu ocenění písemné kultury mezi tehdejší místní nižší šlechtou.

Poslední krátký článek v tomto dílu na základě archivního výzkumu tématicky shromažďuje normy křesťanského života ze statutů laických korporací a zůstává otevřen dalšímu přemýšlení a bádání např. o vlivu křesťanských hodnot na chování a formování vztahů mezi obyvateli tehdejších měst.

Pátý díl se věnuje církevnímu zákonodárství. V první studii Peter Landau komentuje některé dekretály z let 1140 až 1198 a poukazuje na komunikativní moment těchto papežských rozhodnutí, která byla, zjednodušeně řečeno, papežovou odpovědí na žádost z místní církve a jejich studium umožňuje dovědět se jak o věci žadatele, tak i o postoji papeže k dané věci. Další studie se věnuje evangelizaci místní církve v Prusku v době vlády Křižáckého řádu ve čtrnáctém a patnáctém století. Používá specifickou metodu, a sice vychází z analýz struktury místní církve, vizitačních instrukcí, metropolitních a synodálních statutů a nařízení místních církevních představených a zvažuje, jaké poznatky je možné vyčíst z těchto kanonických textů vzhledem k pochopení tehdejších místních procesů evangelizace. Podobně další studie analyzuje synodální statuty s cílem porozumět způsobům vnášení křesťanství do polské společnosti v pozdním středověku a dochází k závěru, že zatímco pokřesťanštění měst bylo prováděno velmi systematicky, hlásání evangelia na venkově, zdá se, bylo spíše sporadické. Studie o synodálním zákonodárství v Míšeňské diecézi se věnuje analyzování a hodnocení různých faktorů na tuto legislativu. Studie Kateřiny Charvátové přináší přehled vlastního kanonického zákonodárství cisterciáckého řádu od doby jeho vzniku v Burgundsku na přelomu jedenáctého a dvanáctého století,

stručně se zmiňuje o několika reáliích této legislativy, které se zachovaly v Čechách, a nakonec naznačuje další směry bádání ohledně originálního přínosu cisterciáckého řádu v oblasti středověkého práva, které ovšem bude vyžadovat zároveň jak odbornost historika, tak také odbornost kanonisty. Poslední článek v tomto dílu, napsaný dosti jednoduchou angličtinou, je o historii kanonického práva v Gruzii. Zmiňuje se o byzantském vlivu, lamentuje na nedostatek dokumentů ohledně kanonického práva z doby prvního tisíciletí, popisuje nejstarší známou sbírku z roku 1005, která obsahuje některé kánony prvních šesti ekumenických koncilů a další partikulární normy a především představuje původní místní kanonickou sbírku (*Dzeqliscera*) z počátku dvanáctého století. Článek stojí za to přečíst a objevovat v něm byzantskou kanonickou mentalitu.

Šestý díl se věnuje církevnímu soudnictví. První studie zavede čtenáře mezi řecké křesťany na Kypr, do jižní Itálie a na Sicílii ve čtrnáctém století. Dává nahlédnout do role papežem delegovaných soudců, tzv. konzervátorů, při obhajobě práv řeckých klášterů v případech, kdy byla omezována tamními latinskými církevními autoritami. Studie vychází především z akt papežů té doby a nabízí velmi detailní pohled na jednu oblast vztahů, resp. sporů latinských a řeckých křesťanů ve zmíněné oblasti a na autoritu papeže, kterou v těchto sporech v té době obě strany respektovaly. Další studie se věnuje úřadu olomouckého církevního soudce, oficiála, v době od čtrnáctého do šestnáctého století. Velmi pečlivě shrnuje dosavadní poznatky, částečně je koriguje a doplňuje a nastiňuje projekt dalšího studia tohoto tématu. Následující stu-

die představuje činnost úřadu korektora kléru pražské arcidiecéze jako soudce v trestních věcech po relativně krátkou dobu jeho trvání na přelomu čtrnáctého a patnáctého století. Třetí studie představuje úřad soudců, kteří kvůli rozsáhlosti diecéze byli jmenováni pro jednotlivé části diecéze, zpravidla pro vikariáty. Čtyři studie tohoto dílu ukazují rozvoj místního kanonického práva při výkonu církevní moci soudní jako odpověď na zvláštní potřeby jednotlivých regionů.

V první studii sedmého dílu Jiří Kejř přináší přehled o rozšíření kanonických rukopisů v Čechách a uvažuje o možnostech dalších bádání v této oblasti. Další studie tohoto dílu se věnují zajímavým jednotlivostem z oblasti kanonistů, rukopisů a knihoven.

Dvě studie v osmém dílu se věnují kanonickému studiu v Praze a v Bratislavě. První studie zřejmě vychází z dřívějšího rozsáhlejšího projektu Prosopografie Pražské právnické univerzity v letech 1372–1419. Pozornost si tu zaslouží jak výsledky, tak i již zmíněná metoda zpracování daného tématu. Tématem druhé studie je Univerzita Istropolitana a její krátká historie během druhé poloviny patnáctého století v kontextu místních historických událostí.

Devátý díl obsahuje čtyři studie, které se věnují jednotlivostem z oblasti uplatňování autority papežství. První z nich analyzuje doktrínu papeže Inocence III. o duchovním manželství mezi diecézním biskupem a diecézí, která mu byla svěřena. Tato doktrína obhajovala výlučnou autoritu papeže při překládání diecézních biskupů z jedné diecéze do jiné. Další studie ilustruje uvádění gregoriánských reforem do diecéze Gniezdno na přelomu dvanáctého a třináctého století. Následující

studie se věnuje dekretům, kterými Apoštolská penitenciárie vyhlášovala neplatnost řeholních slibů, a poukazuje na obtíže při hledání jednotlivých důvodů k žádostem o neplatnost slibů. Čtvrtá studie se věnuje písemnostem z papežské kurie, konkrétně se jedná o *litterae clausae* z doby před rokem 1526, které se nacházejí v archivech na Moravě.

V desátém dílu jsou shromážděny studie s tématy, která se vztahují k místním církvím, k partikulárnímu právu. Čtenář by rozhodně neměl přejít bez povšimnutí skvělý text prof. Zdeňky Hledíkové o roli kanonických norem při uplatňování církevního řádu a při uvádění křesťanství do nejrůznějších životních oblastí v pražské diecézi/arcidiecézi během čtrnáctého století. Další studie se věnují vybraným jednotlivostem v Čechách a na Moravě, a sice ikonografii církevních pečeti v návaznosti na právní kontext, místním synodám mezi Kostnickým a Tridentským koncillem, celkem pozitivně hodnocenému období sedisvakance olomouckého biskupství na konci patnáctého století, projektu pro budoucí studii vybraných utrakvistických spisů z Národní knihovny České republiky a konečně farní struktuře v diecézi Chur ve Švýcarsku. Tyto jednotlivé studie jsou zřejmě výsledkem dlouhodobějších projektů, hutně shrnují zvolená témata a zároveň přinášejí přiměřený poznámkový aparát, který nasměruje zainteresovaného čtenáře k dalšímu studiu.

Jedenáctý díl obsahuje tři drobné studie vybraných kanonicko-právních aspektů českých kolegiálních kapitul, Metropolitní kapituly pražské a úřadu abatyše v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě. Dvanáctý díl přináší opět spíše krátké články o životě

duchovních. Souvislost mezi teologickým a majetkovým aspektem života duchovních je tématem prvního článku. Druhý článek popisuje uvádění povinnosti celibátu do praxe v místní církvi ve Švédsku během třináctého století. Další článek popisuje způsob, jakým obce získávaly faráře v době utrakvismu. Čtvrtý článek prezentuje údaje o pečetích farního kléru z přelomu třináctého a čtrnáctého století.

Témata posledního, třináctého dílu se vztahují k manželství a rodině. První studie analyzuje dokumenty o tzv. morgongava, tj. ranním daru, který dával novomanžel své ženě ráno po svatební noci a odpovídá na otázku, ve kterém roční období a které dny v týdnu se slavily svatby v souvislosti s uváděním křesťanského kalendáře do života lidu. Další studie přichází k závěru, že zatímco nástup reformace v Dánsku poněkud uvolnil dosavadní naléhání na nerozlučitelnost manželství, odmítání a odsouzení mimomanželského sexu, prostituce, incestu, bestiality a homosexuality se v porovnání s dobou před reformací nikterak neuvolnilo a nezměnilo. Poslední studie hodnotí potridentským přístupem, tzn. mentalitou a kritérii, která odpovídají jiné než zkoumané době, tři podstatné aspekty instituce manželství, a sice způsobilost k uzavření manželství, resp. překážky, zdůrazňování manželského souhlasu muže a ženy při uzavírání manželství a vyžadování kanonicko-právní formy manželství v návaznosti na rozhodnutí Čtvrtého lateránského koncilu.

Monografie *Sacri canones servandi sunt* je skvělým a originálním přínosem pro studium středověké kanonistiky u nás. V odborné historicko-právní literatuře o období českého středověku, která u nás byla vydávána v druhé po-

lovině dvacátého století, zpravidla nenajdeme zmínku o roli kanonického práva. Taková opomenutí však už sotva budou možná po vydání této monografie. Jednotlivé příspěvky i pečlivá práce editora monografie doktora Pavla Krafla rovněž přispívají k vytváření a sjednocování české kanonické terminologie a pravopisu. Např. někteří autoři ještě píší Gratián, jiní už se přiklání ke Gracián. Dále se domnívám, že studium historických témat, která souvisí s kanonistikou, by mohla přivést historiky a právníky-medievalisty k bližšímu seznámení s tehdejší kanonickým právem, s jeho vlastní metodou a také se středověkou eklesiologií, jelikož bez proniknutí do těchto disciplín je sotva možné hlouběji porozumět středověké společnosti. Další badatelské projekty o roli a přínosu kanonistiky v našich dějinách by se pak mohly inspirovat tradičním rozdělením kanonistiky na studium pramenů, institutů a kanonické vědy, jak je to ovšem už patrné v některých příspěvcích této monografie.

Editor nadepsal svoje úvodní stránky slovy „Do vínku české historické kanonistice“. Jsem přesvědčen, že tato monografie je velmi hodnotným darem české historické kanonistice do dalšího, nového začátku. Věřím, že jednotlivé příspěvky (sotva kdo bude schopen přečíst všech 686 stran) si najdou své čtenáře mezi zájemci i mezi odborníky a u obou skupin vzbudí zájem o hlubší poznání věci či o další bádání. K tomu by nakonec chtěla přispět i tato recenze či prezentace.

Jiří Kašný

ONDŘEJ FISCHER, RENÉ MILFAIT A KOL.:

ETIKA PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI

(Praha: Jabok, 2008. 223 s.

ISBN 978-8090413733)

Uplynulého roku spatřil světlo světa sborník textů o etice pro sociální práci, který vydala Vyšší odborná sociálně pedagogická a teologická škola Jabok. Publikace je koncipována především jako učební text pro studenty oboru sociální práce, ale je zároveň určena všem, kdo se v praxi sociální práce již pohybují nebo mají o dané téma zájem. Celkově se kniha zaměřuje na etická východiska pro sebereflexi, utváření a hodnocení práce a jednání sociálního pracovníka, přičemž zvláštním úhlem pohledu, pod nímž jsou příspěvky reflektovány, je křesťanství se svým specifickým hodnotovým horizontem.

Ačkoli by téma vyžadovalo patrně spíše charakter ucelené monografie,¹ editoři zvolili formu dvanácti textů pocházejících od různých autorů, které mají nastínit základní etické souvislosti relevantní pro sociální práci. To není přístup ojedinělý, podobně je koncipována např. nedávno vydaná německá publikace *Ethik Sozialer Arbeit*.² Na rozdíl od uvedené německé publikace, která jednotlivé příspěvky strukturuje kolem čtyř jasně tematicky vymezených okruhů (1. Sebechápání sociální práce, 2. Panorama teologicko-etických přístupů, 3. Normativní základy sociální práce, 4. Problematické oblasti jednání v rámci etiky sociální práce),³ recenzovaná kniha nepřináší články v ucele-

¹ Srov. např. Hans-Günter GRUBER, *Ethisch denken und handeln: Grundzüge einer Ethik der Sozialen Arbeit*, Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005.

² *Ethik Sozialer Arbeit: Ein Handbuch*, ed. Andreas Lob-Hüdepohl a Walter Lesch, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2007.

ných tematických celcích, spíše se jeví jako soubor víceméně svébytných, třebaže tematicky určitým způsobem propojených článků.

Jednotlivé příspěvky lze rozdělit do čtyř skupin. Většinu textů tvoří statě prezentující základní etická východiska pro sociální práci. Do této skupiny můžeme zařadit první příspěvek, v němž O. Fischer představuje některé fundamentálně-etické otázky (charakter etiky, etické pojmy, pojetí etiky v sociální práci, pojetí člověka, svědomí), dále nástin základních etických teorií (4. část) a antropologických úvah (9. část) z pera T. Machuly a pojednání o lidských právech a sociální spravedlnosti, které jsou v relevantních etických dokumentech (*Etický kodex sociálních pracovníků ČR*, *Mezinárodní etický kodex sociální práce*) uváděny jako výchozí principy a hodnoty pro sociální práci (7. část, P. Jandejsek, Z. Kombercová). Ve všech případech jde o statě introdukčního charakteru, proto se autoři soustřeďují především na základní informace k danému tématu a nevěnují pozornost některým problematickým aspektům zpracovávané látky a aktuálním, konfliktním tématům, např. sporné univerzalitě rozsahu lidských práv v soudobé společnosti (Jandejsek, Kombercová). Introdukční charakter uvedených příspěvků tak předpokládá určité kritické doplnění, k němuž může dojít v průběhu výuky, při debatách se studenty či zainteresovanými osobami, případně v rámci samostatného studia. V závěru každého příspěvku je ostatně připojen seznam literatury a otázky k zamyšlení jako vybídka k prohlubující samostatné reflexi. Ke cti autorů je třeba připočíst fakt, že se spíše teoreticky zaměřené

úvahy snaží vztahovat na praxi sociální práce a uvádějí i různé příklady z praxe, v nichž by bylo možné rozvinout či kriticky aplikovat probíraná témata.

Do uvedené skupiny textů lze zařadit rovněž text R. Milfajta (10. část), v němž autor usiluje o srovnání perspektiv sociální a pastorační práce. Je pozoruhodné, že autor na základě srovnání vybraných dokumentů (etických kodexů sociálních pracovníků na straně jedné a pastorační konstituce Druhého vatikánského koncilu spolu s reflexí uvedenou ve vybrané teologické literatuře na straně druhé) dochází k závěru, že mezi oběma specifickými přístupy existuje množství styčných bodů a společných cílů a principů. V centru sociální i pastorační práce a jejich normativních východisek stojí podle něj lidská důstojnost, celostní a účinná pomoc člověku při řešení problematických životních situací, osvobození k vydařenému životu, opce pro chudé, úsilí o pozitivní změnu životních osudů jednotlivých lidí i tvůrčí příspěvek k celkovému utváření humánnější společnosti. Milfait zároveň představuje křesťanské proprium pastorační, případně sociální práce. Při této příležitosti přibližuje rovněž základní teologicko-etické principy pro křesťanskou etiku sociální či pastorační práce.

Druhou skupinu představují odborné texty, které se sociální prací souvisejí pouze volně. Jedná se o text H. Wernischové o psychologii morálního vývoje (2. část) a příspěvek V. Volného s názvem „Vliv morální a spirituální sféry člověka na jeho jednání“ (3. část). Kritický přístup je třeba uplatnit vůči článku V. Volného, kde se v závěrečné pasáži hovoří o potřebě transcendentální autority jako „odpovědi na výzvu hodnotového relativismu“ (s. 43–44).

³ Uvedená publikace věnuje velký prostor vybraným tématům aplikované etiky sociální práce (s. 181–346).

Autor se v rámci této nesmírně komplexní problematiky nevyvaruje určitým zjednodušením a věnuje v této souvislosti ne zcela dostatečný prostor významu lidské racionality a svědomí, které v utváření mravního jednání člověka (věřícího i nevěřícího) hrají zásadní roli.

Třetí skupinu tvoří teoretické texty, které mají přímou návaznost na etiku sociální práce. Jedná se o text O. Fischera o roli hodnot v etice pro sociální práci a o text M. Nečasové zabývající se stručnou analýzou profesionalismu a etických kodexů v sociální práci.

Poslední skupinu tvoří příspěvky převážně praktické povahy. Na některé problémy při práci s klienty z odlišného kulturního a náboženského prostředí upozorňuje stať R. J. Weiniger a Z. Dohnalové (8. část). Příspěvek J. Šimka (11. část) předkládá psychologické a psychoterapeutické rady pro práci s klientem. Poslední příspěvek pak představuje text K. Princové o etických souvislostech humanitární pomoci.

Jako užitečná pomůcka pro všechny, kdo se sociální prací zabývají, mohou posloužit přílohy uvedené v závěru knihy, v nichž jsou otištěny některé relevantní dokumenty pro etiku sociální práce, mj. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR* (z roku 2006), dokument *Etika v sociální práci – představení principů* (jedná se o dokument přijatý valným shromážděním Mezinárodní federace sociálních pracovníků v Adelaide roku 2004, který je považován za mezinárodní etický kodex pro sociální práci)

a *Humanitární charta*. V návaznosti na tyto dokumenty autoři na více místech akcentují propojení sociální práce a novodobého konceptu lidských práv a celostní zájem o člověka jako základní východisko pro sociální práci.

Kniha je pro českou čtenářskou obec přínosná zvláště tím, že podněcuje k etickým reflexím souvisejícím se sociální prací, což je skutečnost v soudobé společnosti nepochybně velmi žádoucí a potřebná. Autoři se ve svých příspěvcích koncentrují zejména na fundamentální etická východiska. Přínos publikace spočívá rovněž ve skutečnosti, že autoři vstupují do oblasti, která je v české odborné obci málo zpracovaná (v tomto ohledu je škoda, že kniha byla vydána pouze ve 150 exemplářích).

Etika pro sociální práci je koncipována, jak již bylo řečeno, primárně jako učební text pro studenty a předkládá různorodé, relativně samostatné texty převážně introdukčního charakteru. Cílem publikace je tedy podat základní přehled, uvést do dané problematiky a pozvat čtenáře a zájemce k dalšímu studiu a reflexi. Poněvadž se jí tyto cíle daří naplnit, může se kniha stát jak užitečnou učební pomůckou pro studenty oboru sociální práce, tak obecně východiskem pro eticky zaměřenou reflexi v rámci sociální práce, případně výchozím bodem pro prohlubující studium, promýšlení a diskuzi nad jednotlivými nastíněnými tématy.

Petr Štica